

Informális tanulás Kispesten és Pestszentlőrincen a két világháború között

HORVÁTH H. ATTILA

Probléma

Az oktatási rendszer világválságának a jelzése, leírása, illetve a válaszok keresése már régóta foglalkoztatja a kutatókat. (Coombs, 1969; Husén, 1979) Napjainkban sincs nyugvóponton a kérdés (Mihály, 2002), de az élethosszig tartó (lifelong learning) és az élet minden területét átfogó tanulás (life wide learning) fogalmai körül látszik körvonalazódni a tanuláshoz olyan paradigmája, amely átfogó válaszlehetőséget kínál arra, hogy az oktatás hogyan viszonyuljon világunk felgyorsult és egyre gyorsuló technológiai, gazdasági, társadalmi változásaihoz. (Halász, 2008)

Az egész életen átívelő tanulás gondolata nyitott rendszerként tételezi a tudást, amiből még nem következik egyértelműen – rövid távon is nehéz pontosan meghatározni –, hogy mire készítse fel az iskola az új nemzedéket. Az a paradigmából adódik, az oktatási intézmény feladata, hogy fejlessze a tanulást, mint az ember alapvető kompetenciáját, hogy az egyénben meglegyen az az attitűd, képesség és ismeret, amellyel a változásokra adaptív módon reagálhat. A miként és a hogyan kérdéseire, és általában az iskola funkcióinak meghatározására folyamatosan gyarapodnak a válaszok.

A lifelong learning (LLL) fogalma sem előzmények nélkül való, Field (2006) éppen a kontinuitásra hívja fel a figyelmet, hogy a 20. század eleji permanens nevelés és oktatás (lifelong education) fogalmának az utódaként, újraértelmezéseként is tekinthető. Az LLL fogalmához kapcsolódóan fontossá vált a tanulás keretei szerinti megkülönböztetése, ami alapján beszélhetünk formális, nem formális és informális tanulásról. (Tót, 2008) Napjaink oktatásügye számára az is világosan látszik, hogy a tudásszerzés iskolán kívüli helyszínei mind fontosabb szerepet töltenek be (Csapó, 2002), ezért lényeges szemponttá, megoldandó feladattá válik a más forrásokból szerzett tudások legitimálása (Tót, 2005), illetve az oktató munkában való tudatos integrálása (Csapó, 2008). Ebben a felvetésben egyszerre hangsúlyos az informális tanulás szerepe az iskoláztatás mellett és az iskola által adható integrációs többlet, amely a különböző keretek között szerzett tudások összeillesztését segítheti.

Az Európai Bizottság (2000) úgy értelmezi az informális tanulást, mint ami „a mindennapi élet természetes velejárója”. Kiemelik azt is, hogy „nem feltétlenül tudatos tanulás, és lehet, hogy maguk az egyének sem ismerik fel tudásuk és készségeik bővülését”. Ez a megjegyzés is – közvetett módon – arra irányítja a figyelmet, hogy mennyire fontos a reflexió, a tanulásra való felkészültség és készenlét ahhoz, hogy az informális tanulás alkalmi és tartalmi tudatossá váljanak. Ugyanakkor

az informális tanulás a tudás megszerzésének „ősi” formája, ami megvolt az iskola intézményének kiépülése, kötelezővé válása előtt, és azt követően is. Lényeges a kérdéssel foglalkozni azért is, mert az egyén életében az informális tanulás jelentős időt és teret tölt ki még a magasan képzett személyek esetében is (Coombs, Ahmed, 1974).

A kutatás célja, kérdései

Az általánosabb cél annak a vizsgálata, hogy milyen szerepet játszott az iskolán kívüli nevelés, az informális tanulás az egyén szociális fejlődésében a két világháború közötti időszakban. A kutatás egy olyan csoportra fókuszál, amelynek sikere a testneveléshez köthető, ahhoz a területhez, amelyre az adott kor vezetői kiemelt figyelmet fordítottak.¹ A csoport sikerességét nemzetközi elismerés bizonyítja, hazai tekintetben pedig legendásnak számít – ez az Aranycsapat. A kutatás jelenlegi szakaszának konkrét célja az informális tanulás „történeti” formáinak a feltárása két szomszédos település, Kispest és [Pest]szentlőrinc fejlődésében. Azért ez a két település, mert a kispesti klub adta az Aranycsapat egyik kulcsjátékosát, a kapitány Puskás Ferenc személyében. Szentlőrinc pedig azért, mert – bár 1910-ben önállóvá vált Kispesttől –, a két település fejlődése sok szállal kötődött össze nemcsak a korábbi évtizedekben, hanem a későbbiekben is. Még a 20-as évek végén is napirenden volt a két település egyesítése. Kíspest azért is figyelmet érdemel, mert a 20. századi Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő községe, majd városa. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy Kíspest lakosságának növekedési üteme magasan meghaladja a hasonló méretű – 10 ezernél több lakossal bíró – községek népességének gyarapodását.²

A következő kérdésekre keresünk választ: Milyen közösségi színterekhez kapcsolódtak az iskolán kívüli nevelés, az informális tanulás alkalmai? Mennyire tudatosodott a részvevőkben az informális tanulás, mennyire volt hatással a későbbi

¹ Mutatja ezt egyrészt a 1921. évi LIII. tc., amely a testnevelést állami feladattá tette (és egyúttal létrehozta a levante intézményét). Másrészt a sportlétesítmények számának alakulása: A háború előtt kb. 700 ilyen objektumot tartottak számon, az 1935-ben készült statisztika már 6822 létesítményt rögzített. (Romsics, 2005, 221.)

² A 10.000-nél több lakossal bíró községek népességének szaporulata 1900-tól 1910-ig*

A község neve	Jelenlévő népesség		Tényleges szaporodás	
	1900-ban	1910-ben	abszolút számban	%-ban
Kispest	9804 fő	30212 fő	20408	208,2
Rákospalota	11594 fő	25147 fő	13553	116,9
Erzsébetfalva	15732 fő	30970 fő	15238	96,9
Petrozsény	7765 fő	12193 fő	4428	57,0
Soroksár	8871 fő	13345 fő	4474	50,9
Budafoke	7273 fő	10.954 fő	3681	50,6

* A statisztikában 61 magyarországi község szerepel, amelyek közül a táblázatunkban csak az 50% feletti népesség szaporulattal rendelkezőket tüntettük fel. (Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1910: 15.)

életükre? Milyen volt a fiatalok tanulás iránti attitűdje? A feltett kérdések megválaszolásához és az érintett nemzedék személyessé tételéhez a két település egy-egy ikonikus alakjának – Puskás Ferencnek, a legismertebb magyarnak, és Deák Ferencnek, az örökös gólkirálynak a gyermekkorát, ifjú éveit vizsgálva kívánunk közelebb kerülni.

Feltételezzük, hogy a két játékosnak otthont adó települések társadalom- és helytörténeti vizsgálatával, az egykori klubtársakkal, kortársakkal, a családtagokkal, rokonokkal készített interjúk alapján, valamint a helyi újságok kapcsolódó hírei analízisével, az időszakot ábrázoló képanyagok gyűjtésével és ikonográfiai elemzésével megragadhatók az informális tanulás fő színterei. Mindezeket összekapcsolva Deák és Puskás életrajzával, meglehetősen pontos és életszerű képet alkothatunk majd a két labdarúgó gyermek- és ifjúkorának mindennapjairól, a kisközösségek nevelést és tanulást kínáló helyszíneiről.

A két játékos sportpályafutásának a párhuzamba állítása ahhoz is adalékul szolgál, hogyan épült, alakult ki az Aranycsapat. Mindketten ott voltak, pályára léptek a kísérletezések, a csapat formálódásának az időszakában, aztán az egyikük kulcsszerepet kapott a sikert sikerre halmozó gárdában, a másik pedig nem került bele.

A vizsgált közösségi színterek

Az informális tanulás közösségi színtereit vizsgálva ezen írás keretei között nem térünk ki a korban fontos szerepet játszó levante- és cserkészmozgalomra, a vallási életre, és az iskolai vonatkozásokra is csak utalásokat teszünk. Itt és most a település, a család, a grund (játsszótér), a vendéglő és a sportegyesület kerül a figyelem középpontjába.

A település

Az 1870-es évek folyamán a világvárosi fejlődésnek indult Budapest közvetlen szomszédságában kialakult egy sajátos település, Colonie-Klein-Pest, amelyet több szempontból is kettősség jellemzett. Egyfelől azért, mert a fővároshoz közelebb fekvő része dinamikusan fejlődött: Pest, Buda és Óbuda egyesülésének évében Kispest megkapta a község címet, és egy évvel később már nagyközség lett. A közigazgatásilag idekapcsolt Szentlőrincen azonban – Budapest és Kispest lendületes fejlődéséhez képest – szinte megállt az idő, de éppen ez volt a vonzó a nagyvárosból elvágók számára. Másfelől azért is kettősséget mutat Kispest, mert kétirányú volt a betelepülés. A „bevándorlás” egyik iránya a fővároshoz köthető, ahonnan a jómódúak igyekeztek maguknak elővárosi telket, villát szerezni. Ők a Budapesttől távolabbi, ligetes Szentlőrincet vették célba. Nyugaton a 18. században – az ipari városok terjeszkedése, a metropolizsok zsúfoltsága miatt –, már meghatározó életérzéssé vált a városból való elmenekülés vágya. Ezt erősítette az a korabeli orvosi

gyakorlat is, amely üdülőhelyek, gyógyfürdőhelyek hosszabb idejű látogatását ajánlotta a klienseknek az egészségük visszanyerése, megőrzése céljából. A kiáramlás a városokból később (a 20. század elején) tömegessé vált, amelyet elősegített a vasút, a nagyvárosi tömegközlekedés. (Mumford, 1985. 449-452. o.)

A bevándorlás másik fő ága az Alföld felől irányult Kiszestre. Azokban az években, amikor Kiszest létrejött, közigazgatása kiformalódott, a magyar társadalom egyik jellemző vonása volt, hogy felgyorsult a belső vándormozgalom. A gazdasági modernizáció, a mezőgazdaság tőkés átalakulása és az iparosodás hatására milliók hagyták el régi lakóhelyeiket és hagyományos életkereteiket. A belső migráció méreteit mutatja, hogy „1880-ban már minden negyedik, 1910-ben pedig minden harmadik ember máshol élt, mint ahol született”. (Encyclopaedia Humana Hungarica) A kétirányú betelepülés következtében Kiszest egyszerre mutatta az üdülőtelepek, elővárosok jellemzőit és a pionírok telepeinek célszerű rendjét tükröző vonásokat. Ez utóbbit szemlélteti, hogy a Klein-Pesten megépült házak által kialakított 17 utcának nevet is adtak, s a településen iparosok, kereskedők nyitottak üzletet, műhelyt. A község ügyeit bíró, jegyző, tanácsnokok intézték. Megkezdte a működését – egy bérelt házban – az első iskola is. (Téglás, 1996. 133-134. o.)

A vizsgált időszak elején, az 1920-as években, a két település mind a nagyközségi, mind a városi működés formáit megmutatja. A helyi politikára, miként a „nagypolitikára”, az ország megcsonkításából fakadó döbbenet nyomta rá a bélyegét. A trianoni békeszerződés értelmében nemcsak jelentős területet és népességet csatoltak el Magyarországtól, hanem „megfosztották [...] vasúti hálózata, út- és csatornahálózata kétharmadától, erdei és bányái 80%-ától [...] Ezek a büntetések sokkal szigorúbbak voltak azoknál, amelyeket a szövetségesek [...] legfőbb ellenségükre, Németországra mértek.” (Cartledge, 2009. 90. o.) Az új határok miatt az a sajátos feladat hárult a Népjelölési Minisztériumra, hogy otthont biztosítson annak a 350-400 ezer menekültnek, akik az elcsatolt területekről húzódtak a trianoni Magyarországra. Csak 1920 tavaszán, „egy hónap leforgása alatt, mintegy 100 000 menekült érkezett, zömében tisztviselők, vasúti alkalmazottak, de voltak közöttük iparosok és gazdálkodók is. Befogadásukra a magyar állam nem volt felkészülve, ezért ezek az emberek családotul hónapokon át az őket szállító tehervagonokban maradtak”. (Csicsay, 2002. 32. o.)

Szentlőrinc kivette a részét a menekültek letelepítéséből. A Lipták-féle lőszergyár – amelyet 1916-ban hoztak létre és a termelés jellege miatt fallal vettek körül, továbbá törpe vízművel, csatornával és áramfejlesztővel is elláttak –, olyan nagy barakkokkal rendelkezett, amelyeket viszonylag könnyen lakhatóvá lehetett tenni. Ezen a 130 hektáros területen jött létre az Állami-lakótelep.

A barakkok vasvázás építmények voltak, amelyek oldalát mészteglákból húzták fel, a tetejét pedig deszkákkal borították, s végül kátránypapírral fedték le. Ezeket a kb. 100-120 m hosszú, 25-30 m széles csarnokokat válaszfalakkal osztottak fel lakásokra: a két végén két-két kétszoba-konyhás, közöttük pedig egyszoba-kony-

hás tereket alakítottak ki. Volt víz- és villanyvezeték, vízöblítéses mellékhelység, és kis előkert tartozott a lakásokhoz. (*Bárdi közlése*, 2010) A telepen a munkálatok 1921 és 1926 között folytak, és az átalakítások mellett új részekkel is gazdagodott, amelyek jobb minőségű otthonok voltak, mint a barakkból kialakított/leválasztott tűzveszélyes lakások. A korabeli sajtó 1921 szeptemberében adott először hírt³ a vállalkozásról. 1922 decemberéig mintegy 800 család kapott itt elhelyezést, 1924-re már öt-hatezer lakónak adott otthont a telep. A főváros korabeli ínségtelepeivel – Mária Valéria-telep, Augusztá-telep – összehasonlítva kijelenthető, hogy „az Állami-lakótelep lakásai jelentősen felülmúlták a szükséglakások színvonalát”. (*Téglás*, 2002. 10. o.)

Azért, aki tehetett, jobb körülményeket keresett magának, s az innen elköltözők helyére fővárosi szegények kerültek. „1927-ben 400 lőrinci gyereket utaltak be az Állami Gyermekmenhelyre. Ezek legnagyobb része az Állami-lakótelepről került ki.” (*Pestszentlőrinci Újság*, 1927. augusztus 6.)

A család

A Deák-család az Állami-lakótelepen

Deák Dezső, a gólkirály apja, 1927-ben költözött a frissen elkészült Állami-lakótelepre. Az itt lakást kapottak többsége erdélyi vagy felvidéki menekült volt, Deákék más minőségben kerültek ide. A családfő a telep gondnokságán vállalt állást, amihez a fizetés mellett szolgálati lakás is járt. A kétszoba-konyhás lakásba, amihez még előszoba, WC és egy kamra is tartozott, hat gyerekkel érkeztek a szülők: a három serdülő leánnyal, Laurával (16), Máriával (15) és Juliannával (13), valamint a 9 éves ifj. Dezsővel, az 5 éves Ferivel és a kis Ilonkával, aki még be sem töltött az első évét. (*Bárdi közlése*, 2010)

Az Állami-lakótelep akkori gondnoka bognármesterként alkalmazta a Deák-család fejét, akinek a fő feladata annak a 8-10 kocsinak a javítása, karbantartása volt, amelyeket elsősorban szemétszállításra használtak a telepen. Hetenként kétszer gyűjtötték össze a hulladékot. A járműpark nagyobbik fele négykerekű szekér volt, a másik részt a kétkerekű kordék adták, amelyeknek a rúdja is kettős volt: e közé fogták be a lovat. A helyenként szűk utcák miatt volt szükség a kordéokra.

Deák Dezső egyedül, segéd nélkül dolgozott a bognárműhelyben, amelynek az egyik oldalán az istálló volt, ahol a muraközi lovakat gondozták. A műhely másik oldala a raktárral volt határos, ahonnan gyakran vételeztek különböző anyagokat a munkások, akik a telep épületeinek, közműveinek a karbantartását végezték. Ezek az emberek mindig munkában találták a bognárt, mert ha éppen nem volt javítani való szekér vagy kerék, akkor kedvére faragott, így készített el egy pompás hintót

³ Az *Est* 1921. szeptember 3-ai számában.

a gondnok számára. A bognármester munkájával, határozott személyiségével tiszteletet vívott ki magának a telepen. (*Bárdi közlése*, 2010)

Deák Dezső magas, szikár férfi volt, határozott fellépésű, szigorú ember, aki a kor divatja szerint pödrött bajuszt viselt. Az 1900-as évek elején jött Pestre Kalo-csáról, ahol 1884-ben született. Azt, hogy a szakmájában dolgozott-e, vagy másképpen kereste a kenyerét, nem tudjuk. Házasságkötése után házmesterséget vállalt, amivel szolgálati lakáshoz és megélhetést biztosító jövedelemhez jutott. Felesége, Mistrik Julianna, aki erős felépítésű, melles palóc asszony volt, közel olyan magas, mint a férje, s csak egy évvel volt fiatalabb az uránál. Ő Besztercebányáról került Budapestre, és férjhez menetele előtt egy grófi családnál volt cseléd. A házasság után – mivel sorban jöttek a gyerekek –, háztartásbeli lett. (*Bárdi közlése*, 2010)

A család megélhetését a házmesterség biztosította, amely tevékenységet először a IX. kerületi Tompa utca 13. szám alatt gyakorolták, ahol a földszint 13-ban laktak. Később (szintén a „Franzstadt”-ban) a Viola utcában – kétudvaros, körfolyosós – házban végezték munkájukat. A házfelügyelői foglalkozást mind többen választották a 20. század első évtizedében, hiszen a nagyléptékkel fejlődő fővárosban egyre több bérlakás épült, s szükség volt a „hausmeister”-ekre. Másfelől a faluról a városba kerülők számára az altisztté válás volt a társadalmi mobilitás járható útja, aminek sokak által választott formája volt – a vasúti vagy postai szolgáltatón túl – a házmesterség. Az altisztek közül sokan a meglévő hivataluk mellé vállalták fel a házfelügyelői teendőket ellátását. Az ilyen összevont jövedelem már tisztességes megélhetést nyújtott. A „szakma” erősödését az is jelzi, hogy a fővárosi házmesterek betegségélyző és társadalmi egyesülettel is rendelkeztek.⁴

Deák Dezső számára a házmesteri státusz a társadalmi pozíciójának a megőrzését jelentette, hiszen iparosként és altisztként is a kispolgársághoz tartozott.

Deák Bamba a Viola utcában született 1922. január 16-án. Négyéves korában kezdte el rúgni a rongylabdát a ház udvarán vagy a közeli grundon. (*Pongrácz* 1992. 155. o.) Mondhatjuk, hogy a ferencvárosi levegővel a foci szeretetét is magába szívta, de az igazság az, hogy az alsóbb társadalmi rétegek fiúgyerekei körében egyre népszerűbbé vált ez a játék. A focit az új helyen, az Állami-lakótelepen is folytatta, hiszen itt még több lehetőség, szabad terület kínálkozott, és társak is kerültek szép számmal. Persze, a „rúgó labdán” kívül más játéka is akadt az itt élő gyerekeknek. A fiúk szívesen versenyeztek, hogy ki tudja messzebbre ütni a pilinckát

⁴ A budapesti házfelügyelők betegségélyző- és társadalmi egyesülete könyvtárának jegyzéke. Budapest, 1911. Fritz Ármin kny. 8-r. 20 1. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00155/pdf/184-185.pdf>

vagy bigét⁵. Az ügyesebbek nemcsak könnyedén játékba hozták a földön fekvő bigét (hegyre ütéssel), hanem a husángjukkal a levegőben többször megtáncoltatták a pecket, és csak ezután ütötték el. Volt olyan, hogy lyukra játszották, mint a másik kedvelt játékukat, a golyózást. Kedvelt játék volt még a fiúk körében az Adj, király, katonát!, aminek a rituális párbeszéde után komoly fizikai erőpróba következett. A lányok inkább ugróiskolát játszottak, vagy szívesen babáztak, de különös ügyességgel pörgették a diabolót is: két pálcát összekötő zsinóron táncoltatták az orsót, időnként a magasba lendítették, majd elkapták a zsinórral, és folytatták a pörgetést.

Feri leány és fiú testvéreivel egyaránt jól kijött, jól megértették egymást, ami nem volt nehéz, mert az ifjú nagyon szelíd volt, ami igencsak ellentmondásban volt ijesztő természetével.

Mivel az Állami-lakótelepen nem volt elemi iskola, ezt a községben járta ki. A polgárit már a lőszergyári gépházból kialakított tantermekben végezte el. Az iskolának tornaterme nem volt, jó időben a lakótelep sportpályáján játszottak a fiúk. Gyárfás Károly igazgató igyekezett gondoskodni arról, hogy a szűkös körülmények között elfogadható pedagógiai munka folyjék. (Tomory, 1996. 161. o.) Deák a polgári befejezése után előbb pék, majd hentes tanoncnak állt, teljes mértékben megfelelvén már a későbbi törvénynek is, amely hat elemi elvégzését írta elő a tanoncság megkezdéséhez (1936. VII. tc.). Meg kell jegyezni, hogy a mesterek – akiknek több mint 15%-a analfabéta volt 1920-ban –, a négy elemi elvégzésének előírását sem igazán tartották be. (Gyáni-Kövé, 2006. 299. o.)

Mistrik Julianna, Deák Bamba édesanyja, valószínűleg valamilyen iparos bálon, vagy más táncmulatságon ismerkedhetett meg élete párjával. Az asszony hitű katolikus volt, aki rendszeresen gyakorolta a vallását, hétköznaponként litániára, vásárnap reggel misére járt. Deák Dezsőről ezt nem lehetett állítani, ő valószínűleg a házasságkötésen kívül nem volt templomban. Pedig minden vasárnap – reggeli után – elegánsan felöltözött: fekete csíkos öltönyt vett magára, kézbe fogta a sétálopálcáját és tett egy kis sétát a telepen. (Bárdi közlése, 2010)

A Purczeld-család Kispesten

Purczeld Ferenc – Öcsi édesapja –, aki szintén futballozott, 1929-ben lett a Kispest AC játékosa. Mivel városi alkalmazásba is került, ezért feleségével és két éves fiával Kispestre költözött, ahol az ún. városi házakban talált otthonra a család.

⁵ Ütőfával röptető csoportos versenyjáték. Nagy elterjedtségére vall sokféle elnevezése passzív játékeszközéről (*bigé, pige, pike, brige, brincka, peca, pilincka, pilincke, dólé*), egy 10–12 cm hosszú, 2–3 cm átmérőjű keményfa pecekről, amelyet mindkét végén meghegyezték. Ütője (aktív játékeszköze) a *kánfa, kámpa, kámba, verő, kampaverő, bigeütő, bigefa, levater, levatta*, egy 60–70 cm hosszú lécs vagy husáng. A játékosok igyekeznek a földön fekvő bigét hegyre ütéssel felütni, majd a levegőben elütni. Lépésben számolják, hogy ki tudja messzebbre röpíteni. A bigéző igyekszik egymás után minél többször játékban maradni, ezért a felütrött bigét oldalütéssel el kell találnia, különben „lesül”, át kell adnia az ütést a társának. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-734.html>

A városi házak nyolc, egyenként négylakásos földszintes házat jelentett, amelyek a temető és a focipálya (ma Bozsik-stadion) között helyezkedtek el. A szoba-konyhás, kamrával és kis verandával rendelkező lakásokat elsősorban a város alkalmazottainak szánták, akik labkért fizettek a tulajdonos Kispest városnak. A szoba, amelyben az ágyakon kívül nemigen fért el más, a meleget a konyhai sparhelttől kapta. A nyolc ház lakói két udvari csapról kapták a vezetékes vizet, és közösek voltak a vécek is. Öcsi legnagyobb öröme, a lakás közel volt a kispesti pályához

Az id. Purczeld, aki „*taksonyi sváb családból származott, nagyszülei még csak németül tudtak, szülei is svábul beszéltek egymással*”, 1902-ben született, és Soroksárról került a fővárosba. Ő már kizárólag a magyart használta odahaza, és az asszimilációs folyamat másik jellemző nyilvánulása, hogy magyarosította a nevét. Fiatalemberként a lakatosmesterséget tanulta ki, és a labdarúgásban is hamar megmutatta az ügyességét. A szakmájához híven a Vasasban játszott. Házasságkötését követően feleségével, Bíró Margittal, aki egy kecskeméti földműves család leánya volt, a Józsefvárosi József utcában laktak. Ide hozták haza az 1927. április 1-jén született első gyermeküket, az ifjabb Ferencet. Második gyermekük, Éva már Kispesten látta meg a napvilágot. A családfő a kispesti „*vágóhídon dolgozott mázsamesterként, de egy időben borellenőrként járta a környéket, mindenestre városi alkalmazottként kapta a fizetését, amelyet tehát közvetve már ő is a futballnak köszönhetett*”. (Szöllösi, 2006. 37. o.) Az anya varrónőként, illetve a közeli mosoda vasalónőjeként hozott pénzt a családba. A szülők jó kedélyű emberek voltak, Öcsinek volt honnan örökölnie a jó kedvét. Az apa gyengéje a fröccs volt, amire szívesen betért valamelyik kisvendéglőbe, ami Kispesten bőven akadt. Nemcsak az unokatestvére (Schubert-féle) vendéglőjét részesítette előnyben, hanem gyakran betért az Aranykulacsba is, ahova edzés után a srácok is követtek. A fiatalok málnáztak, ő pedig kitarzott a fröccs mellett. (Buza, 1998. 127. o.) Nemesyszer előfordult, hogy nem kellett a számlát rendezni, mert így támogatták a vendéglősök a csapatot, a Kispesti Atlétikai Clubot.

Az ifjabb Ferenc 10 éves volt, a Szekfű utcai iskolába járt, amikor apja befejezte labdarúgó pályafutását, és gondolva a jövőre, edzői vizsgára készült. Ebben az évben (1937) változtatott nevet. „*A felvetődött lehetőségek, a Pusztai és a Puskás közül az utóbbit választotta. Nem tudhatta, hogy ezzel a döntéssel a majdani legismertebb magyar szót szentesítette*”. (Szöllösi, 2006. 37. o.) Az utókor lelkesedése mellé meg kell idéznünk a korszakot, amelyben a névváltoztatás történt.

A családnév-változtatások (elsősorban a névmagyarosítások) végigkísérik a 19-20. századi történelmünket, de az addigi legnagyobb kampányt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1933. július 22-i rendelete indította el. „*A rendelet kiadásának egyik burkolt célja az volt, hogy névváltoztatásra ösztönözze a közalkalmazottakat, illetve a közszolgálatban állókat. Ennek érdekében bizonyos kedvezményeket biztosítottak számukra*”. (Nagy, 2009. 173. o.) A kampány népszerűsítésére a belügyminiszter egy bizalmas körrendeletet is kiadott alig két héttel a rendelet meg-

jelenése után. Keresztes-Fischer azzal érvelt, hogy „*A múltban a nemzet ez idegen neveknek kárát nem látta. Itthon komoly hazafiaknak ma sem jut eszébe, hogy idegen nevű honfitársaik magyarságát nevék hangzása után ítéljék meg. A közelmúltnak világot felforgató és hazánkat megsemmisüléssel fenyegető eseményei azonban a nemzetet példátlan küzdelemre kényszerítik.*” (Idézi: Nagy, 2009. 174. o.) Gondosan elkerülve Trianon megemlézését, annak revíziójára utal, amely küzdelemben elejét kívánja venni az ellenfelek azon érvének, amely a hazai lakosság egy részének magyarságát vonja kétségbe. Ezért a hazának tett szolgálatként tekinti a névváltoztatást, amelyben a közigazgatási tisztviselőktől várta el, hogy példát mutassanak azért, hogy „*Ne állíthassa többé senki, hogy honvédségünk, tisztviselőink, levéteink, cserkészeink, sportolóink között és a lakosság többi rétegében helyet foglaló honfitársaink – mert idegen a nevék – nem magyarok.*” (Idézi: Nagy, 2009. 174. o.)

Azt, hogy a júliusi rendelettel elindított, és a titkos népszerűsítési felhívással is támogatott kampánynak volt fogantatója (különösen az alsóbb hivatalnokok körében), mutatják az alábbi táblázatnak a '30-as évekre vonatkozó adatai. (Kozma, 2009. 351. o.) Ezek a névváltoztatások nyilván nem csupán a megszólított tisztviselők belátásából, kötelességérzetéből fakadtak, s nem csupán az alispánok, polgármesterek kellő felvilágosító munkájának és aktivitásának az eredményei, hanem valamiféle nyomásgyakorlás is működött. Ezt támasztja alá Keresztes-Fischer 1934. január 9-i bizalmas körrendelete, amelyben elrendelte, hogy a fenyegetésnek és a kényszernek még a látszatát is kerüljék. (Nagy, 2009. 176. o.)

1. táblázat. *A hatóságok által engedélyezett névváltoztatások száma, 1933-1956 (becsült esetszámok)*⁶

Időszak	Engedélyezett kérelmek becsült száma	Évi becsült átlag
1933-1935	61 500	20 500
1936-1937	15 800	7900
1938-1939	8100	4050
1940-1943	23 700	5925
1944	2600	2600
1945-1946	28 600	14 300
1947-1950	11 500	2875
1951-1953	3000	1000
1954-1956	7500	2500

Öcsi a tanulmányait a Petőfi Sándor utcai iskolában folytatta, ahova már Puskás Ferencként iratkozott be. Nem igazán az iskola érdekelte, de igyekezett eleget tenni a követelményeknek, bukás nélkül vette az akadályokat. Energiáit, figyelmét a

⁶ „A korszakból ismert számokra (korabeli minisztériumi feljegyzések, iktatókönyvek) és egy nagyszabású mintavételes kutatás eredményeire támaszkodó becslések. Erről lásd Kozma 1997, Karády-Kozma 2002.” (Kozma, 2009. 351. o.)

foci kötötte le, az töltötte be a gondolatait, álmait. Jó játékos szeretett volna lenni. Az, hogy már ekkor megcsillant valami a tehetségéből, mutatja, hogy a Kispest csapata egy évvel korábban leigazolta, mintsem azt hivatalosan tehette volna. Ehhez más nevet és születési dátumot kellett használniuk, de ebbe is belementek. Ebben szerepe lehetett az apja megbecsültségének is, de annak a családi légkörnek mindenképpen, amilyen a Kispest AC-t jellemezte. A csapat intézője (később edzője), Szűcs Nándor is a lelkén viselte Öcsi és elválaszthatatlan jó barátja, Bozsik Cucu sorsát, és különféle megbízásokkal – a nővére Sárkány utcai fűszerüzletében kellett segíteni a srácoknak –, próbálta őket egy kis pénzkeresethez juttatni. (Szöllösi, 2006. 40. o.)

Öcsi kissrácként is alakította magáról a „legendát”, mivel nem akarta, hogy esetleg csúfolják április elseje miatt, ezért a környezete úgy tudta róla, hogy 2-án született. Azt is sikerült elérnie, hogy elfogadják a többiek az időnként harsány megjegyzéseit, és kis termete ellenére ő legyen a társaság központja.

Az altiszti réteg

Kispest és Szentlőrinc lakosságának a zömét a kispolgárság adta. A kispolgárság az 1910-es népszámlálás szerint (családtaggal együtt 2,3 millió fő) az ország népességének egynyolcadát adta. (Encyclopaedia Humana Hungarica) E társadalmi rétegen belül három jól körülhatárolható típus különíthető el: az iparosok, a kereskedők és az altisztek. Az első két csoporthoz tartozók létszáma 1930-ban 300 000 fő, ami – ha hozzávesszük az eltartottakat is –, kb. egymillió népességet tesz ki. A kereskedők, akik a jelzett létszám több mint egynegyedét adták, iskolázottabbak voltak az iparos kispolgároknál, jóllehet a kereskedői élethivatás gyakorlása nem volt szakképzettséghez kötött. Ők alkották „a magyar társadalom egyik legvárosiasabb rétegét”. (Gyáni-Kövér, 2006. 301. o.) „Kispolgárnak a szó legigazibb értelmében a segéd nélküli és a legföljebb 3 segédet tartó iparos számított a Horthy-korban. E társadalmi csoport fontos vonása volt a kisszerűség, a szűkösség, valamint a szegénység”, amit „nemcsak a műhelyek átlagos alkalmazotti létszáma, hanem a kispárosok alacsony jövedelme” is magyaráz. (Gyáni-Kövér, 2006. 296. o.) Az említett gazdasági pozíció ellenére e rétegben működött a parasztgazdákkal szembeni felsőbbiségérzés, amelynek intézményes formáját jelentették az iparos körök.

A kispolgárság harmada alkalmazottként kereste kenyerét. Ide sorolhatók mindenekelőtt a közszolgálatban álló kistisztviselők és altisztek, akik az állami és városi hivatalok, a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség alacsonyabb szintű, végrehajtó-jellegű feladatait végezték. A közlekedés és a hírközlés forradalmi fejlődése is tízezrekkel gyarapította a kispolgárságot (vasúti és postai altisztekkel). Élethelyzetük hasonlósága alapján közéjük sorolhatók a gyárak művezetői, az uradalmak ispánjai és a nagy bérházak házmesterei is. Az altiszti rétegbe tehát egymástól igen távol álló foglalkozások képviselői tartoztak, de számos közös jellemzővel ren-

delkeztek: többnyire egyenruhát viseltek, munkavégzésüket, magatartásukat aprólékosan meghatározták a szabályzatok. Az ilyen mentalitás inkább jellemző volt Deák apjára, az id. Purczeld – talán a futballista időszaknak is köszönhetően –, nyitottabb volt.

„Az *altishti réteg* [a társadalom egyik leginkább dinamizált csoportja] *arculatát és identitását döntően meghatározza, hogy mintegy átmenőcsatornát képez a lent és a fent (pontosabban a közép) világa között. [...] Az 1930-as mobilitási statisztika tanúsága szerint az altisztté válás mindenekelőtt a parasztság leszármazottai előtt nyitotta meg a fel- és a kiemelkedés útját [...] a létszámában roppant dinamikusan gyarapodó foglalkozási csoport utánpótlását kizárólag külső forrásokból fedezte; [...] az altisztek fiai rendszerint felfelé léptek tovább*” (Gyáni-Kövér, 2006. 304-305. o.) Ez a megállapítás érvényesnek bizonyult Deák és Puskás esetében is.

„Az *altisztek feltűnő iskoláztatási hajlama már a kortársaknak is szemet szúrt. Németh László az 1930-as évek derekán, midőn átmenetileg iskolaorvosi állást töltött be egy budai polgári iskolában, felfigyelt a jelenségre, és megállapította, hogy ez a réteg a polgári iskola talán legbiztosabb társadalmi bázisa.*” (Gyáni-Kövér, 2006. 305. o.)

Ez a megállapítás a két Ferire nem teljesen illett. Az iskola iránt egyikük sem mutatott nagy elhivatottságot. S ha elvégezték is a polgári iskolát, igazából nem az iskolán keresztül szerettek volna előrébb jutni, érvényesülni. Deák még beállt szakmát tanulni, de az öt évvel fiatalabb Puskás már abból a tevékenységből akart megélni, amit a világon a legszívesebben végzett: a fociból. A két labdarúgó gondolkodásában is nyomott hagyott a rétegre jellemző szűkösség, szegénység: mindkettőjüket erősen motiválta a biztos megélhetés vágya, a 'jól lakni' közvetlen és átvitt képzete.

A grund

A kispesti grundokon a Bozsik fivérek a többi sráccal együtt lelkesen rúgták a rongylabdát. Ide, a grundok porfelhős csatáiba kapcsolódott be még az iskola megkezdése előtt Puskás, azaz az ifjabb Purczeld Feri is. A Bozsik fiúk közül Jóskaival került nagyon jó barátságba. Akkor ott a grundon, később a Kispest csapatában, majd a válogatottban is elválaszthatatlan jó barátok voltak. A nagyszájú, a kivagyiságával provokáló, a másoknak odamondó, megjegyzéseivel nem ritkán kötözködő kis Purczeld kiváló barátira lelt a nála másfél évvel idősebb szótlan, szerény fiúban. Jóska is benne volt a különböző csínyekben, de tudott megálljt mondani, ha valami túlhajszolt, örült ötlete támadt a folyton 'pörgő' társának, és ő hallgatott rá. Erre a nyugtalanságra is utalt a már idős Puskás az egyik nyilatkozatában: „Minél több gölt lösz, annál nyugodtabb vagy.” (Almási, 2009) Ebben benne van, hogy a játék célt tud adni a nyugtalanságból eredő energiáknak, és a foci sava-borsát je-

lentő gól megszerzése megnyugvást, örömet, sikert jelent, de úgy, hogy újabb és újabb gólt kell rúgni.

Igazán elemében Feri a játék közben volt, és szemtelenül pimasz cseleket csinált, gyakran az idősebb és nagyobb fiúk lába között gurítva át a labdát, kihasználva a maga fürgeségét és az ellenfél lassúbb fordulékonyágát. Ezt a cselet – a láb között átgurított labdát – a futballban köténynek vagy bőrnek szokták nevezni, és elég megalázónak tartják arra nézve, akit így csap be az ellenfele, főleg akkor, ha ilyen többször is előfordul. Márpedig a kis sváb fiú szinte sportot űzött abból, hogy egy meccsen minél több „kötényt” kiösszon az ellenfél védőinek. Szerencsére, a góllövés vágya és öröme nagyobb volt benne annál, hogy belefeledkezzen az öncélú cselezgetésekbe.

Ha a fiúk nem meccset vívtak, akkor „cicáztak”, vagyis úgy játszottak, hogy egy kört alakítottak, és egymásnak rúgták a labdát. A nehézséget az jelentette, hogy egy valaki középre állt, neki az volt a feladata, hogy futva, támadva megakadályozza az átadást, hogy megszerezze lábbal a gömböt. Ha ez sikerült, akkor az állt a helyére, akitől elvette. Ezt játszották úgy, hogy szabad volt többször is hozzáérni a labdához, vagyis lehetett cselezni, de volt olyan változat is, amikor kikötötték, hogy egyérintős a játék: ha valaki már belerúgott a játékszerbe, legközelebb csak akkor tehet, ha már egy másik is hozzáért. Máskor – akár két meccs között is – gyakorolták a különböző trükköket, szelídítették a labdát, esetleg órákon át dekáztak, mintha a lábukhoz nőtt volna a játékszer. Próbálgatták, gyakorolták megtartani a lábfejen, onnan felemelni a homlokra, ott pattogatni, dekázni egy darabig, majd beejteni a nyak és hát közé, s ott megtartani egy kis időre, hogy aztán újra lábra lehessen venni, és felváltva jobbal, ballal belerúgni, hogy közben ne érjen földet. (*Muraközi közlése, 2010*) Mert a labdának varázsa van, akkor is, ha nem bőrből készült, mint a „nagy”, az igazolt játékosoké, hanem rongyból, vagy éppen szalmából készült.⁷ A varázs egyik jele, hogy aki már közelebbi kapcsolatba került a gömbbel, az, ha meglátja, mindjárt késztetést érez a játékra. A fiúk alig várták, hogy befejeződjön az iskola, rohantak a grundra focizni. (*Muraközi közlése, 2010*) Gyakran előfordult, hogy a szülők – akik nem szerették volna, hogy az iskola kárára menjen a foci –, határozott tiltása ellenére titokban lopakodtak ki a grundra. (*Boreczky, 2001. 154. o.*)

Akármelyik játékot is játszották a fiúk, az szabály nélkül nem ment. A meccsnél is, ahol a futball szabályai voltak a mérvadóak, külön megállapodtak abban, hogy meddig tart a pálya, hogy milyen magasságig ér a gól (hiszen a kapufákat fűcsomóval, kövel, esetleg leszúrt bottal jelezték, így felsőléc nem volt), hogy hány gólig megy a mérkőzés, hogy vitás helyzetekben ki dönt stb. Ugyanígy szükségük volt a szabályra, ha csak gyakoroltak, trükköket próbáltak. Mivel egy labda volt, be kellett osztani, kire mikor kerüljön sor. Ezt – ha fontos volt –, sorsolással (két kereszt-

⁷ Puskás – húga elmondása szerint – a labdakészítésben is ügyesnek bizonyult. A jól kitömött harisnyát a földhöz ütögette, tömítette, formázta, majd gondosan, gyönyörű öltésekkel varrta össze. (*Almási, 2009*)

be tett marok közül melyikben van a kavics) döntötték el, ha hamar végére akartak érni a dolognak, akkor az kezdett, aki hamarabb kikiabálta, hogy ő az első. (A további helyek is kikiáltással dőltek el.) Persze előfordult, hogy valaki úgy érezte, hogy nagyon közel jár az adott csel, trükk megvalósításához, és ahelyett, hogy tovább adta volna a labdát, próbálta gyorsan megismételni a kunsztot. Az ő büntetése az volt, hogy a következő körből kimaradt. (*Nemes* közlése, 2010)

A csoportban kialakultak a szerepek. A kapusposzt betöltése körül voltak nehézségek, mert egyfelől erre kevés volt a jelentkező (a többség inkább gólt szeretett rúgni), másfelől fizikailag nagy fiúra volt szükség, aki bátran szembenéz az erős lövésekkel, s akinek nagyobb az esélye megakadályozni, hogy a kapuba kerüljön a labda. Formálódott a rangsor, ami nagymértékben attól függött, hogy ki milyen jól focizott, de belejátszott az életkor is. A rangsor elején lévők választottak csapatot, ha egymás között játszottak, és ők határozták meg, ki lép pályára, ha a másik grundbeli fiúkkal mérték össze a tudásukat. Ezek a külső ellenfél ellen folytatott küzdelmek tovább erősítették a csapat összetartását.

A grundon, miként a focicsapatban is, mindenkinek volt beceneve. A kis Purczeld gyereket egymás között „Sváb”-nak szólították, (az Öcsi nevet később kapta), Bozsik Józsefet „Cucu”-nak, fivérét, a kiváló kapust „Cigány”-nak hívták. Érdekes, hogy az álmodozó szemű, daliás kiállítású Deáknak, aki másik grundon kergette a labdát, nem volt beceneve. A „Bamba” később, már középcsatár korában ragadt a nevéhez. (*Bárdi* közlése, 2010)

A grundon előfordult, hogy nem akármilyen nézői akadtak a játéknak. A sportegyesületek intézői időnként ellátogattak a grundokra és invitálták a gyerekeket, hogy menjenek el a klub játékos-toborzására.

A vendéglő

Vendéglők már a 20. század elején is szép számmal működtek Kispesten és a hozzá tartozó Szentlőrincen. Egyfelől Budapest közelsége adott – ha nem is állandó, de szép számú – közönséget. Voltak fővárosi asztaltársaságok, egyletek, más szakmai közösségek (többek között a gyógyszerészek), akik egy-egy rendezvényüket Kispesten, vagy éppen Szentlőrincen tartották, ami akkoriban felért egy kirándulással. Másfelől a vendéglők a szűkebben vett helyi lakosságra, a kb. egy-két kilométer sugarú körön belül lakókra számítottak, innen igyekeztek kialakítani a törzsközönségüket. A fizetőképes kereslet meglétét mutatja, hogy rendre-másra nyíltak meg a kávéházak is.

Voltak kis családi vállalkozásban működő vendéglők is, amelyek valóban csak a szűk környezetben lévő lakosságból tartották el magukat. Ilyen volt a Kispesten született színész, Sinkovits Imre szüleinek a vendéglője is a Damjanich utcában. A szülők Vas megyéből jöttek, ami újabb adalék ahhoz, hogy milyen sokfelől érkeztek Kispest lakói. Azért kerültek ilyen messze hazulról, mert a feleség apja, aki

vízimolnár volt, kijelentette, hogy nem adja a lányát egy pincérhez. Egy élő példa a már fentebb említett iparos gögre. Eleinte jól ment a Sinkovits család vendéglője, de a gazdasági krízis elvitte a vállalkozást 1929-ben, ezért kisebb lakásba költöztek. (*Sinkovits Imre* visszaemlékezése.)

A nagyobb vendéglősök törekedtek arra, hogy üzlethelyiségük a főútvonal közelében legyen, de ugyanilyen fontos volt, hogy különleges kínálatokkal is odavonzák, illetve megtartsák vendégeiket. Így helyet adtak báloknak és színházi daraboknak, egyesületi ülésnek és hangversenynek, mozielőadásnak és a sportklubok rendezvényeinek. Tartottak a vendéglőkben farsangi esteket és szüreti bálakat, a nyári időszakban pedig elengedhetetlen volt a kerthelyiség működtetése, ahova a tulajdonosok igyekeztek kitűnő zenekarokat szerződtetni. A kerthelyiségek fontos tartozéka volt a kugli, amely játékból szívesen szerveztek versenyeket is komoly nyereményeket kitűzve. A versenyek nyereményeinek változásán keresztül is érzékelhető a gazdasági világválság hatása. Míg a század elején zenélő automata, aranyóra, opálgyűrű volt az első három díj, addig a húszas évek végén bárány, kakas és egy pár csirke jelentette a nyereményt. (*Kispest-Szentlőrinc*, 1929. április)

A kugli révén a grundbeli srácoknak lehetőségük nyílt kicsit más oldalról betekintést nyerni a felnőttek világába. Néhányan olyan kiválasztásban részesültek, hogy szombaton és vasárnap állíthatták a bábukat néhány fillérért cserében, és fültanúi lehettek a játék közbeni beszélgetéseknek. Ilyenkor szóba kerültek a Kispest-Szentlőrinc hasábjain megjelent hírek csakúgy, mint a pletykák, találgatások, de fontos téma volt a foci is. A helyi csapatok mérkőzései mellett figyelemmel kísérték a Ferencváros szereplését a bajnokságban. A fővárosi vendégektől hallottak a kéregvasútról és az orfeumok világról is. (*Nemes Jenő* közlése, 2010)

Gyakorta került szóba a nehézkes közlekedés a főváros irányába és az utakon lévő nagy por, ami különösen nyaranta okozott gondot (a vendéglők működésének is). Az utóbbin gyakori locsolással igyekeztek úrrá lenni, az előbbi tekintetében pedig a bérfuvarosokkal egyezkedtek, és ennek alapján Kispestről Budapestre jutányos autóközlekedést kínáltak este 8 órától reggel 5 óráig. A '20-as években katonazenekarral, és péntekenként szegedi halászlével hirdette magát a kispesti Városi Vigadó. (*Saly*, 2004. 28. o.)

A vendéglők fontos színterei voltak a közösségi létnek, otthon adva az országos és a helyi ünnepeknek, de a hétköznapokban is. A tulajdonosok maguk is támogatták az egyesületek, asztaltársaságok létrejöttét és működését. A város vezetésében (pl. a Varjú-dinasztia feje) és a sportegyesületek tisztikarában egyaránt vállaltak tisztségeket, vagy szponzorálták a klubokat. A két szomszéd település vendéglősei rendszeresen játszottak barátságos labdarúgó mérkőzést egymás ellen. (Ilyen öszszecsapáson felkért bíró Deák is, Puskás is volt, amikor már ismertebb játékosok lettek.)

A klebelsbergi program az iskolák építése mellett kultúrházak létrehozásával is támogatta a lakosság tanulását, művelődését. A kultúrházak népszerűek és láto-

gatottak voltak: Kispesten 1923-ban nyitotta meg kapuit a Munkásotthon, amely közadakozásból épült. 1928-ban a szentlőrinci Állami-lakótelep is egy új, 200 főt befogadó kultúrházzal gazdagodott. A Komlós-család nevéhez köthető a kulturális központ színes és nívós műsorának kialakítása, és számos műkedvelő polgárnak köszönhető, hogy segítségükre voltak a megvalósításban.

A sportegyesület

A sport a Horthy-korszakban már tömegek időtöltésévé vált. Világméretű jelenséggel állunk szemben, hiszen a munkaidő szabályozása, a szabadidő növekedése kedvezett ennek a folyamatnak. Magyarországon még inkább elősegítette a tömegsportok kialakulását az, hogy az ifjúsági testnevelést – katonai szempontok miatt –, tudatosan támogatta a kormány. Minden sportot tekintve a versenyzők száma meghaladta a 100 ezer főt. Az elért eredmények, az olimpiákon felmutatott sikerek azt bizonyítják, hogy Magyarország a versenysportok terén kezdett nagyhatalommá válni. (Romsics, 2005. 221. o.)

A legnépszerűbb sportág a labdarúgás volt.⁸ Egyfelől azért, mert könnyen hozzáférhető, olcsó volt: létesítmények és felszerelés nélkül is lehetett üzni. Mint ahogy rengeteg fiú tette a külvárosi grundokon vagy a faluszéli libalegelőkön, akár mezít-láb is. Másfelől a népszerűségét az magyarázza, hogy egy roppant élvezetes és kreatív játékról van szó, amely egyszerre nyújtja az önfeledtség örömét, az egyéni és a közös siker lehetőségét és átélését, a küzdelem, az ügyesség és az erőpróba feszültségét. A futball a külső szemlélőt is megragadta hihetetlenül kombinatív mivoltával, nem véletlenül hétről hétre ezeket vonzottak a mérkőzések.

A vizsgált települések első két sportegyesülete 1908-ban Szentlőrinci Atlétikai Club (SZAC), illetve 1909-ben Kispesti Atlétikai Club (KAC) néven alakult meg. Ekkor egy közigazgatási egységként működött a két település Kispest irányításával, és Szentlőrinc önállósodási törekvése magyarázza, hogy élen járt a klubalapításban. Mindkét egyesület több sportág (atlétika, kerékpározás, tenisz, torna stb.) fejlesztését tűzte ki célul, de a népszerűségben itt is a foci volt az első. Jellemző adat, hogy alig készült el a Wekerle-telep, 1913-ban létrejött a Wekerle-telepi Sport Club (WSC).

Korszakunkban gomba módra szaporodtak a sportegyesületek, 1934-ben tizenkettő működött Szentlőrincen (PIHGY, 2007), és szinte kivétel nélkül mindegyikben a foci volt a húzósportág.

A labdarúgó klubok jellemzően kölyök (10-13 év), ifi (14-17 év) és felnőtt (18. életévtől) csapattal rendelkeztek. Mindhárom korosztályban két-két csapatot szer-

⁸ „A ’rúgólabdázás’, azaz a foci 1895-ben indult hódító útjára Magyarországon. Az első nyilvános mérkőzést 1897-ben játszották. Ezen a mérkőzésen 2000 néző jelent meg. Alig másfél évtized múlva, amikor a Ferencvárosi Torna Club, a Fradi labdarúgócsapata 1911-ben hazatért első külföldi turnéjáról, a Keleti pályaudvaron már 30 ezer szurkoló várta a sikeres játékosokat.” (Romsics, 2005. 100. o.)

veztek, ami a felnőttek esetében a nagy csapatot, illetve a tartalékot jelentette, az első két kategóriában az életévek szerint csoportosítottak, de itt is szerepet kapott a pályán mutatott tudás. Erőteljes hierarchiát jelentett a játékosok között, hogy ki melyik szintű csapatban játszott. A kölyöcsapatba bekerült kissrácok áhítattal nézték a „nagyok” játékát, és tervezgették, hogy milyen lesz, ha följebb és följebb kerülve már ők húzzák magukra a klub felnőtt bajnoki mezét, miközben már arra is büszkék voltak, hogy a grundról egyesületbe igazoltak.

A hierarchia a felnőttek között, az első csapatban is érvényesült: megmutatkozott abban, hogy kinek mennyire volt szava az öltözőben, vagy hányadik volt a fürdésnél (jutott-e még meleg víz neki). Magától értetődött, hogy a fiatalabb játékosok magázták a náluk nyolc-tíz évvel idősebb társakat. Az megtiszteltetésnek számított, ha egy fiatal játékos a csapat utazásánál vihette a már befutott játékos-társ vulkánfiber bőröndjét, vagy kipucolhatta a cipőjét. A beilleszkedési folyamat része volt, hogy a fiatalabb játékosokkal hozattak az idősebbek maguknak fröccsöt. (Borsi-Kálmán, 2008. 97-98. o.)

Deák sportpályafutása igen balszerencsésen indult, és kis híján kudarcba fulladt. Ferire termete miatt a kapus posztot osztották, és az egyik kölyökmeccsen úgy találták fejbe a fűzős bőrlabdával, hogy elájult. A kemény csatár Bozsik Cucu fivére volt. A testi épségét féltve a szülei eltiltották Ferit a focitól, és csak egy véletlennek köszönhető, hogy visszatért a zöld gyepre. A SZAC egyik játékosborzása alkalmával az első csapat trénera, Berkessy Elemér is jelen volt, aki arra lett figyelmes, hogy a jelentkezők által pontatlanul ellőtt labdákat valaki kapu mögül nagy erővel és pontosan rúgja vissza. Invitálta volna Ferit a csapatba, de ő tiszteletben tartotta a szülők akaratát. A megoldást az jelentette, hogy a csapat egyik mecénása, Danninger János – az edzőtől hallva a rúgótehetségről –, maga mellé vette a 16 éves Deákat hentes tanoncnak, ami azt is jelentette, hogy az ő házában lakott a fiú. Danninger apjaként viselte gondját Deáknak, miközben a SZAC és a maga érdekét is szem előtt tartotta.

Puskásnak egyenesebb volt az útja a KAC-ba, mivel korábban mutatkozott meg a tehetsége, amit az is jelez, hogy már 17 évesen helyet kapott az első csapatban, egy évre rá pedig a válogatottban. Fontos segítség volt az edző édesapa, aki kellően kézben tartotta a fejlődését. Idősebb Purczeld Ferenc jól értett a játékosok felkészítéséhez, s mivel kitűnően ismerte a fiát, jól tudta motiválni: visszafogottan dicsérte, s mindig elejtett egy-egy olyan megjegyzést, ami Öcsit arra sarkallta, hogy megmutassa – csak azért is –, hogy mire képes. Az edző azt is mondta a fiának, hogy sohasem lesz nagy játékos, mert lusta. Ez erős nyomot hagyott a fiúban, aki onnan kezdve mindig futott: fától fáig, saroktól sarokig, versenyzett a villamossal is. (Almási, 2009)

Az, hogy kinek hogyan sikerült beilleszkednie a csapatba, sok összetevőn múlt, de amin mindenkinek át kellett esnie, az a beavatási rituálé volt. Ez általában azon a napon történt meg, amikor az újonc játékos lejátszotta az első meccsét az új

klubjában. Fürdésnél lekapták a tíz körméről, egy padra szorították, és minden játékos rácsapott a csupasz hátsójára. Utána – élén a csapatkapitánnyal –, kézfogással és széles vigyorgással maguk közé fogadták a beavatottat. Szintén fenékre csapással avatták fel a válogatottban debütálókat. (*Rejtő*, 1966) Buzánszky úgy emlékszik vissza, hogy az ő beavatása a válogatott meccsről hazafelé jövet, a vonaton történt. (*Buzánszky* közlése, 2010)

Ez a beavatás azt is jelentette, hogy a csapattagok olyan szövetségre léptek egymással, hogy a pálya, a játék az szent, azt nem zavarhatja meg semmiféle játékosok közötti ellentét, ott és akkor együtt és egymásért kell küzdeni.

Következtetések

A két településre és a vizsgált társadalmi réteg két képviselőjére koncentrálni jól körvonalazhatóvá vált, hogy

- A korábbi korokban is fontos szerepe volt az informális tanulásnak;
- Az informális tanulás milyen nagymértékben van hatással az egyén fejlődésére;
- A mikroszisztéma milyen finom nyomvonalai befolyásolhatják az életpálya alakulását.

Jóllehet írásunk keretei között a közösségi szinteknek csak egy részéről tudunk szólni, mégis megállapítható, hogy a nem formális keretek között folyó tanulás jelentős szerepet játszott a Horthy-korszakban felnövekvő generációk életében. Az iskolán kívüli nevelés lehetőségeire – a trianoni béke következményeként is –, a korabeli kormányok kiemelt figyelmet fordítottak, ezt mutatja az 1921. évi testnevelési törvény vagy a kultúrházak építésének programja.

A dolgozat nem tekintette feladatának Klebelsberg koncepciójának és tevékenységének bemutatását, miként nem tért ki a testnevelési törvénnyel szoros összefüggésben álló levante intézményének a tárgyalására sem. A téma bővebb kifejtésénél mindkettőt érinteni kell, csakúgy, mint a cserkészmozgalmat és az egyházi életet, miként arra már korábban is történt utalás. Fontosnak tartjuk, hogy a későbbiekben a lányok helyzetéről, informális tanulásuknak a lehetőségeiről is adjunk képet.

Írásunkban azt igyekeztünk bizonyítani, hogy olyan kevésbé figyelembe vett közösségi szintek, mint a grund, vendéglő, a sportegyesület, mennyire befolyásoló tényezők voltak a korabeli, elsősorban a kispolgársághoz tartozó fiatalok szocializációjában, informális tanulásában. Az e területeken szerzett tudások a későbbi életútban is kimutathatóan szerepet játszottak. Jó példa erre Puskás játékos karrierjének másodvirágzása Spanyolországban. (*Borsi-Kálmán*, 2008. 76-92. o.)

Felhasznált irodalom

- Almási Tamás (2009): *Puskás Hungary*. Színes magyar életrajzi film. 116'
- Bárdi Tibor közlése (2010), Deák Ferenc unokaöccsével készült interjú.
- Bocsák Miklós (2007): *Aranykönyv - Hogyan éltek? Hogyan haltak meg?* Miksport BT.
- Boreczky Ágnes (2001): *Változások a szülők gyerekfelfogásában, a gyerekek életkörülményeiben és szocializációjában (1910-1990)*. Magyar Pedagógia, 101. évf. 2. sz. 151–169. o.
- Borsi-Kálmán Béla (2008): *Az aranycsapat és a kapitánya*. Kortárs Könyvkiadói Kft., Bp.
- Búza Péter (1998): *Kispest anno: képeskönyv a régi jó világról*. Kispest Polgármesteri Hivatal, Bp.
- Buzánszky Jenő közlése, 2010. Beszélgetés Buzánszky Jenő labdarúgóval, az „Aranycsapat” tagjával. Veszprém, 2010. november 3.
- Cartledge, Bryan (2009): *Trianon egy angol szemével*. Officina Kiadó, Bp.
- Coombs, Philip H.(1969): *Die Weltbildungskrise*. Ernst Klett Verlag, Stuttgart.
- Coombs P.H., Prosser R.C., Ahmed M.: *New Paths to Learning: For Rural Children and Youth*. Essex, Connecticut, 1973, International Council for Educational Development.
- Csapó Benő (szerk., 2002): *Az iskolai műveltség*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csapó Benő: *A tanulás dimenziói és a tudás szerveződése*. Educatio, informális tanulás, 2008 http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=70
- Darvasi László (2006): *A titokzatos világválogatott. A labdarúgás története*. Magvető, Bp.
- Encyclopaedia Humana Hungarica 08*. CD-ROM, Enciklopédia Humana Egyesület, Budapest, 2001 <http://mek.niif.hu/01900/01905/html/index8.html#a2>
- Európai Bizottság (2000): *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról*. Brüsszel.
- Field, John, (2006) *Lifelong Learning and the New Educational Order*. Trentham Books, Stoke on Trent.
- Frank Gabriella (2004): *A lőrinci zsidóság története*. Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Bp. <http://pihgy.hu/files/zsidotort-1.pdf>
- Gergely Ferenc, Kiss György (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Gyáni Gábor – Kóvér György (2006): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest.
- Hadas Miklós (1999): *Stílus és karakter. Futballhabituológiai traktátus*. Replika, 36. sz. 125–144. o.
- Hadas Miklós–Karády Viktor (1995): *Futball és társadalmi identitás*. Replika, 17-18. sz. 89-121. o.
- Halász Gábor (2008): *A jelen és jövő iskolája – közoktatás Magyarországon és Európában*. In: Benedek András – Hungler Diána (szerk.): *Az oktatás közügye* (a VII. Nevelésügyi Kongresszus programja). Művészetek Palotája – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Budapest, 17-34. o.
- Horváth H. Attila (2010): *Aranyló rongylabda. Fragmentumok a magyar foci virágkoráról*. Iskola-kultúra. 2. sz. 127-134. o.
- Husén, Torsten (1994): *Az oktatás világproblémái*. Keraban Kiadó, Bp.
- Jóboru Magda (1972): *A köznevelés a Horthy-korszakban*. Kossuth - Tankönyvkiadó, Bp.
- A kispesti kézműves iparosság története 1886-1936*. Kispest, 1936.
- Kő András (1997): *Szemétből mentett dicsőségünk. Volt egyszer egy aranycsapat*. Magyar Könyvklub, Bp.
- Kun László (szerk., 1982): *A magyar testnevelés és sport története*. 2., jav., bőv. kiad., Bp.
- Lévai György (főszerk., 2002): *Magyar sportenciklopédia*. Kossuth Kiadó, Bp.
- Magyar Statisztikai évkönyv, 1910*. <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/efolyoiratok/PTEdigitalizalas/StatisztikaiEvkonyv/1910/hm/015.htm>

- Mihály Ildikó (2002): *Élethosszig tartó tanulást mindenkinek! Az OECD oktatáspolitikai alapelveiről*. Új Pedagógiai Szemle, 2002. március, 101-110. o.
- Muraközi Tibor közlése (2010), a volt SZAC kapussal készült interjú.
- L. Nagy Zsuzsa (1996): *A haszonból élő kispolgár*. Multiplex Média, Debrecen
- Negyedi András, Hegedüs István (1988): *Sportnaplóm a 80 éves SZAC öregfűkről*. Kézirat.
- Nemes Jenő közlése (2010), a volt SZAC játékoskal készült interjú.
- PIHGY (2007): *Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény [Bp. 18. ker.] Naptára*.
- Pongrácz György (1992): *A Bamba. Minden idők legnagyobb gólkirájáról. Deák Ferenc életregénye*. SZAC, Budapest.
- Puskás Ferenc (1955): *Captain of Hungary*. Cassell & Company Ltd, London.
- Rejtő László (1966): *Az aranycsapat és árnyai*. Sport, Bp.
- Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Bp.
- Russell, L. Robert: *Informal Learning in Context*. <http://www.informallearning.com/archive/Russell-77.htm>
- Saly Noémi (2004): *Pörkölttestély, csodaszamár*. Kispesti Krónika, 2004. 1. sz. 23-34. o.
- Sinkovits Imre visszaemlékezése
<http://szineszkepzes.honlapepito.hu/?modul=oldal&tartalom=1110796>
- Szőllősi György (2006): *Puskás*. Bőv. kiad. Nemzeti Sport Könyvek 37., Bp.
- Téglás Tivadar (szerk.,1996): *Pestszentlőrinc Krónikája. Múltunkról a mának*. Bp.
- Téglás Tivadar (2009): *Pestszentlőrinc évszázada a helyi sajtó tükrében, 1895-1990: adalékok a XVI-II. kerület, Pestszentlőrinc-Pestszentimre történetéhez*. PIHGY, Bp.
- Tót Éva (2005): *Kutatási összefoglaló. A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás jellemzői, az így szerzett tudás feltárásának és hasznosításának lehetőségei* www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebIntRedirect&WG.
- Tót Éva, Derényi András, Török Balázs (2008): *A nem-formális és informális tanulás elismerése*. OECD RNFIL project Country Backgroud Report –Hungary. http://www.erak.hu/szemelvenyek/rnfil_01.pdf